

Pretexte pentru lectură

De la Cernobâl la Londra și retur

de Dana PERCEC

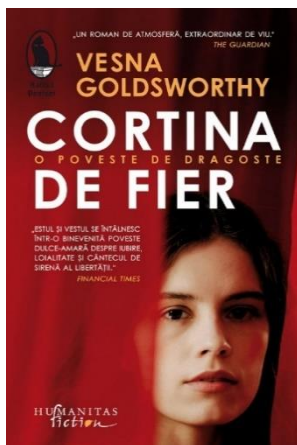
Odată cu prăbușirea blocului comunist, în anii '90, s-a născut o întregă literatură despre relațiile dintre Est și Vest și despre felul în care Estul Europei era văzut în Occident. Plasat în Londra zilelor noastre, romanul *Cortina de Fier. O poveste de dragoste* al Vesnei Goldsworthy¹ înfățișează un oraș colonizat invers, de către imigranții din est deveniți mai numeroși decât localnicii. Cartea a apărut la editura Humanitas în anul 2022.

Larry Wolff, în *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization* (1994) consideră că marea schismă dintre Est și Vest a fost întreținută artificial, cele două spații având întotdeauna granițe variabile, fluide. După secole de opoziție pe axa nord-sud, Iluminismul a inventat un nou pol al alterității, Estul, necesar în eforturile de definire a noului concept de civilizație. Acum se profilează complexul de superioritate occidental, care a dominat și continuă să domine agenda geopolitică europeană. Dacă Orientul îndepărtat a fost avantajat de distanță, care a adăugat percepției un grad ridicat de frumusețe romantică, estul european a suferit de pe urma apropierii de vecinii mai favorizați de soartă. Cartea cercetătoarei bulgare Maria Todorova, *Imagining the Balkans* (1997), nuanțează ipoteza de mai sus, propunând un termen care să contracareze Orientalismul lui Said, balcanismul, o strategie nu de proiectare a alterității absolute, ci de identificare a diferențelor din sânul continentului european. În anii '90 de mare instabilitate geopolitică în regiune, curiozitatea occidentală față de Est a început să fie dublată de neliniște și

dominată de tentația stigmatizării. Balcanismul este, la urma urmei, nu anti-occidental, ci insuficient de occidental, de unde și neliniștea contaminării cu ceva insuficient format, ceva barbar.

Studiul de imagologie elaborat de Vesna Goldsworthy în 1998, *Inventing Ruritania. The Imperialism of the Imagination* (1998), descrie colonizarea literară a Balcanilor în romanele britanice din secolul al XIX-lea, începând

cu Transilvania lui Bram Stoker și continuând cu Ruritania lui Anthony Hope. Ținuturile imaginare de la răsărit sunt exotice și amenințătoare în același timp, rezultatul unei cartografieri textuale, mai degrabă decât geografice sau politice. Balcanii nu sunt coloniile Imperiului Britanic, dar au suferit de pe urma unui soi de neoimperialism subtil – unul narativ, mai greu perceptibil și criticabil decât cel economic. Asta constatăm dacă citim romanul lui Anthony Hope, *Prizonierul din Zenda*, publicat în 1894, unde o țărișoară din Balcani este gata-gata să cadă pradă unei lovituri de stat, dar este salvată în timp util prin sosirea întâmplătoare a unui vizitator, englez dornic să-și ofere serviciile.

¹ Vesna Goldsworthy, *Cortina de Fier. O poveste de dragoste*, București, Humanitas, 2022

Vesna Goldsworthy aplică teoriile imagologice și în opera ei de ficțiune, începând cu *Marele Gorsky*, din 2015, o revizitare a celebrului roman al lui Scott Fitzgerald despre nebunii ani '20 din America. Plasat în Londra zilelor noastre, romanul Vesnei Goldsworthy înfățișează un oraș colonizat invers, de către imigranții din est deveniți mai numeroși decât localnicii. Dintre est-europeni, autoarea alege un rus, un sârb și o bulgăroaică, replici ale personajelor din originalul new-yorkez, actori într-o dramă cosmopolită contemporană. *Monsieur Karenin*, din 2018, rescrie romanul lui Tolstoi, plasând povestea fiului nefericitei rusoaice în Londra postbelică.

Si *Cortina de Fier* continuă jocul intertextual, asigurat de numele protagonistului, Jason (Iason), în căutarea unei alte Lâni de Aur. Poetul englez lucrează febril la un volum de versuri care îi aduce succes internațional, nu întâmplător intitulat *Argonauții*, dar caută comoara mitică și în moduri mai puțin spiritualizate. Romanul începe cu incursiunea lui Jason în Est, în căutarea unei „prințese roșii”, privilegiata fiică a vicepreședintelui unei republici sovietice nenumite, o posibilă versiune modernă a Ruritaniei lui Anthony Hope. Câțiva ani mai târziu, Jason descoperă o nouă versiune a Lânii de Aur, în persoana unei alte prințese, o lady din elita societății britanice, care se întâmplă să mai aibă și o carieră de succes în BBC, de unde îi este de mare folos poetului pentru cariera sa literară în ascensiune. Acțiunea romanului se derulează în ultimul deceniu de comunism din Europa, debutând cu un prolog în care protagoniștii sunt martorii căderii zidului Berlinului, apoi timpul este dat înapoi. Începutul deceniului este caracterizat de o strictețe a regulilor, de supraveghere, cenzură și pedeapsă, pe care le resimt chiar și tinerii privilegiați, fii și fiice ai nomenclaturiștilor. Deși își permit să facă excursii la Milano și Paris, se pun la curent cu ultimele filme în săli de cinema private și beau Schweppes

importat în cantități infime din Italia, sistemul opresiv, mentalitățile patriarhale și lipsa de perspectivă reală îi afectează și pe ei. Spre sfârșitul deceniului – și al romanului – dezghețul se simte atât fizic, o primăvară blândă luând locul iernilor cenușii și umede ale Londrei sau crivățului din blocul sovietic, cât și metaforic și politic, controlul și represiunea luând un caracter ușor reconciliant. Ca și în romanele anterioare, *Cortina de Fier* este populată de *outsider*-i. Jason și Milena sunt, pe rând, înăuntrul și în afara poveștii lor de iubire și a țării lor de adopție. Când Jason, poetul cu vagi simpatii marxiste, aterizează în țara comunistă nenumită, exotismul lui o fascinează pe Milena, desemnată să-i fie interpretă pe parcursul vizitei. Când Milena aterizează, un an mai târziu, la Londra, contrastul dintre așteptările ei despre marea metropolă și realitatea ternă, aproape mizeră, o uimește peste măsură.

Goldsworthy operează o relativizare a contrastului dintre Est și Vest în acest roman. Țara Milenei, cu toate restricțiile ei, nu este chiar un lagăr (aici ne amintim că, în autobiografia *Căpșuni cu iz de Cernobâl*, din 2005, Vesna Goldsworthy scria că occidentalii citiseră prea mult Soljenițin) și cu atât mai puțin pentru cei din clasa ei socială. Dar nici Londra anilor '80 nu este chiar un paradis. Într-un peisaj ce amintește de *Iarna vrajbei noastre*, anul grevelor interminabile care au aruncat Marea Britanie în haos și bezna, Milena face cunoștință cu țara guvernată de Margaret Thatcher, unde chiar și tinerii bancheri bine plătiți din City nu își permit mai mult decât un subsol igrasios și înghesuit pe post de locuință. Discrepanța dintre Est și Vest este mai mică decât pare, ne spune Vesna Goldsworthy, și nu doar în ce privește nivelul de trai și mentalitățile. Iubirea care i-a adus împreună pe protagoniști se stinge curând datorită diferențelor de caracter. Jason este imatur, egocentric și fățarnic, în timp ce Milena, cu o educație tradițională, are un puternic simț al datoriei și familiei.

Cortina de Fier este și ea o carte parțial autobiografică – mai puțin decât *Căpșuni cu iz de Cernobâl*, dar mai mult decât *Marele Gorsky* sau *Monsieur Karenin*. Milena este, cum autoarea se autoportretiza în cartea din 2005, un copil răsfățat al comunismului, chiar dacă unul

realist, hotărât și corect. Vocea eroinei, ca a Vesnei Goldsworthy, evocă două lumi, în anii dificili ai tranziției, într-o lumină crudă, aproape naturalistă, fără menajamente, într-o scriere dominată de un stil alert, observație proaspătă și emoție pură.

Revoluția din decembrie 1989 - de la adevăr la manipulare

de Gino RADO

Volumul I din *Sfârșitul Ceaușeștilor. Te iau la pietre, Conducător iubit!* care îl are ca autor pe Grigore Cartianu a apărut la Editura Neverland în anul 2021. La începutul lucrării prefața este semnată de Alex Mihai Stoenescu, fiind urmată de Cuvântul autorului și de mulțumirile aduse de acesta persoanelor care au contribuit la apariția lucrării. Partea consistentă, de fapt lucrarea în sine, conține un număr de 170 de pagini, fiind urmată de partea a doua în care sunt prezentate o serie de anexe, însumând 88 de pagini.

De ce ar trebui citită această carte¹? Deoarece autorul cărții susține că prin informațiile pe care le aduce în fața cititorului demontează dezinformarea și manipularea adevărului istoric despre evenimentele din decembrie 1989, însă din păcate, parte din aceste informații sunt la rândul lor false, trunchiate, fără specificarea surselor.

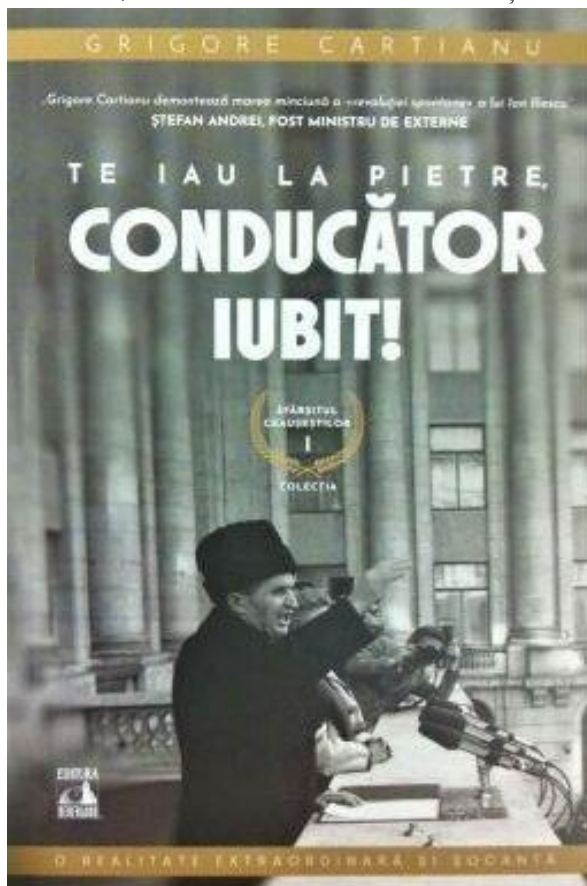
Autorul cărții, Grigore Cartianu, s-a născut pe 27 ianuarie 1969, la Târgu-Jiu. A absolvit Facultatea Tehnologia Construcțiilor de Mașini din cadrul Universității Politehnice București în anul 1993, însă din anul 1991 a lucrat în presă. Între anii 1991-1996 a lucrat la *Expres Magazin* și *Evenimentul Zilei*, mai apoi, între 1996-2002, la ziare cu profil sportiv, *Sportul Românesc* și *ProSport*. Din aprilie 2008 este redactor șef la cotidianul *Adevărul*.

În 1995 a publicat împreună cu Alin Paicu *Hora de la miezul Noptii*, și *Hagi* în 2000 (reeditat în 2001). În cadrul colecției *Dosarele Revoluției* a publicat: *Sfârșitul Ceaușeștilor*, volumul I, *Te iau la pietre conducător iubit* și *Sfârșitul Ceaușeștilor*, volumul II, *Să mori împușcat ca un animal sălbatic*. Alte cărți sunt *Crimele Revoluției*, volumul I și II, primul intitulat *Sângeroasa diversiune a KGB-iștilor din FSN*, iar volumul II, *Cadoul otrăvit al Revoluției: KGB-ul la putere*. Altă serie de 2 volume este intitulată *Teroriștii printre noi*, volumul I, *Adevărul despre ucigașii Revoluției* și volumul II, *Să învățăm limba rusă în zori*.

Despre evenimentele din 1989 s-au scris foarte multe cărți. Au scris istorici, au scris jurnaliști, dar au scris și foști ofițeri din cadrul Ministerului Apărării Naționale și din Ministerul de Interne. Din păcate, din acest noian

¹ Grigore Cartianu, *Sfârșitul Ceaușeștilor. Te iau la pietre, Conducător iubit!*, vol. 1, Editura Neverland, București, 2021

de sute de cărți, în foarte multe se găsesc date eronate, strecurate în parte din lipsa unor surse credibile ori introduse în mod voit cu intenția de a dezinforma și manipula opinia publică. La 33 de ani de la Revoluția din 1989, încă există foarte multe informații false. Amintesc aici faptul că multe documente au fost distruse în zilele revoluției, altele au fost contrafăcute în zilele și lunile care au urmat. Dacă facem referire la justiție, aici lucrurile merg foarte încet, au fost analizate în instanțe foarte

puține dosare și acestea întocmite prost de parchetele militare. Cei responsabili de crimele din anul 1989 au tot interesul ca adevărul să fie deformat și doresc să mențină dezinformarea și confuzia în spațiul public prin toate instrumentele de care pot face uz.

Grigore Cartianu este un autor care face parte din prima categorie, dorește cu convingere să aducă în fața cititorului informații cât mai valoroase, însă cade în capcana unor surse mai puțin credibile. În această carte sunt foarte puține date bibliografice, foarte rar sunt indicate sursele informațiilor. Având în vedere că prefața cărții este semnată de Alex Stoenescu, absolvent al Facultății de Utilaj Tehnologic din București, brand-uit istoric după 1990, mai apoi dovedit turnător la Securitate, lucrarea abundă de trimiteri la un interviu realizat cu acest personaj, precum și la cărți scrise de acesta. O altă sursă foarte des utilizată este stenograma cu audierile din cadrul Comisiei Senatoriale pentru Cercetarea Evenimentelor din Decembrie 1989 (1991-1995).

Sunt doar câteva încercări timide de a oferi trimiteri la surse credibile, Lavinia Betea² ori la stenograme ale unor întâlniri politice.³ Interesant este că sunt trimiteri și la Alexandru Duțu⁴ și Ioan Scurtu,⁵ cercetători la Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989 (IRRD), înființat de Ion Iliescu și aflat în subordinea Senatului României, institut pe care Grigore Cartianu îl contestă vehement în *Teroriștii printre noi*.⁶ Lucrarea se bazează și pe o serie de interviuri cu personaje cheie în evenimentele din decembrie 1989: Constantin Olteanu,⁷ Sergiu Nicolaescu,⁸ Victor Atanasie Stănculescu.⁹

² Trimiteri la Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României. Editura Fundației Ioan Slavici, Arad, 1995; *Convorbiri neterminate*, Editura Polirom, 2001; *Alexandru Bărlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, 1997.

³ Stenograma întâlnirii lui Gorbaciov cu Ceaușescu din 4 decembrie 1989, stenograma ședinței CEPx din 17 și 20 decembrie 1989, stenograma discuției de după teleconferința din 21 decembrie 1989.

⁴ Alexandru Duțu, *Revoluția din Decembrie 1989, Cronologie*, Editura IRRD, 2006.

⁵ Ioan Scurtu, *Revoluția Română din Decembrie în context internațional*, Editura Enciclopedică în colaborare cu IRRD, 2006.

⁶ Grigore Cartianu, *Teroriștii printre noi, volumul I, Adevărul despre ucigașii Revoluției*, Editura Neverland, București, 2021, pp. 332-334.

⁷ Interviul realizat de Florel Manu în 2009.

⁸ Interviul realizat de Florel Manu în 2009.

⁹ Interviul realizat la Penitenciarul Jilava, 14 decembrie 2009.

Pe parcursul lucrării găsim mai multe afirmații care nu au acoperire din punctul de vedere al unei cercetări riguroase, științifice, fapt care induce cititorului o imagine deformată uneori a evenimentelor din decembrie 1989. De fapt, chiar autorul definește modul de lucru o „abordare jurnalistică”,¹⁰ așadar în această cheie trebuie citită cartea. Nu voi insista asupra modului în care a fost gândit conceptul și structura cărții, doar remarc faptul că nu există un cuprins, iar titlurile¹¹ ori subtitlurile¹² capitolelor au cea amprentă a jurnalistului, în căutarea senzaționalului care să atragă atenția cititorului.

Am să atrag atenția cititorilor asupra unei afirmații făcute de Cartianu chiar în cuvântul autorului: „Tot în decembrie 1989, în România au intrat, oficial, 76.530 de cetățeni sovietici, față de 30.879 în decembrie 1988. Creșterea de la un an la altul a fost de 118%, în condiții de închidere a granițelor și într-o perioadă cu evenimente periculoase, care de regulă alungă turiștii, nu-i atrag. Sunt doar câteva dintre cifrele care fundamentează această carte. De aici pornește totul: de la cifre, în spatele cărora stau fapte. În sprijinul cifrelor vin documente și mărturii, iar construcția este întregită de interpretări logice ale acestora.”

De remarcat este faptul că nu sunt menționate sursele acestor cifre, autorul susține doar că sunt date oficiale. Datele oficiale însă contrazic cifrele de mai sus. Un raport¹³ întocmit de Serviciul Pașapoarte din cadrul Ministerului de Interne al Republicii Socialiste România susține contrariul. În acest raport este comparat fluxul de intrări și ieșiri din RSR în

perioada 1-14 decembrie 1988 și 1-14 decembrie 1989. Din acest raport reiese că în perioada 14.12.1988 au intrat în RSR 131.176 de cetățeni din statele co-muniste, iar în aceeași perioadă din 1989 au intrat 110.230 adică, cu 20.280 de persoane mai puțin! Continuând, remarcăm că în perioada 1-14 decembrie din RSR au ieșit mai mulți străini decât au intrat. În data de 15 decembrie 1989¹⁴ au intrat în țară 10.896 din care 3.317 au fost din URSS, adică aproximativ 30%.

Un alt argument în sprijinul celor afirmate de autor ar fi mărturia colonelului Rațiu Gheorghe¹⁵ care afirmă implicarea masivă în special a rușilor și a maghiarilor în evenimentele din decembrie 1989. Se știe că Nicolae Ceaușescu a trimis la Timișoara o echipă specială din cadrul DSS, condusă de generalul Macri Emil care a ajuns în dimineața zilei de 17 decembrie și a avut scopul de a dovedi implicarea agenților străini în evenimentele din municipiul de pe Bega. În declarațiile date la Parchetul Militar în cadrul cercetărilor penale efectuate de cei trimiși de la București - Macri Emil, col. Teodorescu Filip, col. Anastasiu Gabriel celor de la Securitatea Timiș, col. Sima Traian ori Mavru Nicolae care coordona echipa de filaj pe teren, nu găsim dovezi referitoare la implicarea străinilor în evenimentele din Timișoara. Într-un alt document întocmit de ofițerii DSS aflați la Timișoara se afirmă că „grupurile de huligani s-au constituit, de regulă, în stradă și cartiere, din persoane care se cunoșteau între ele de la locurile de muncă sau domiciliu și îndeosebi cămine de nefamiliști. Aceștia li s-au alăturat în timpul deplasării și producerii actelor de dezordine și alți indivizi, persoane stăpânite de viciul beției,

¹⁰ Cartianu, Grigore, *Sfârșitul Ceaușeștilor, Te iau la pietre, Conducător iubit!*, volumul I, București, Editura Neverland, 2021, p. 6.

¹¹ Asediul tăcut al turiștilor sovietici, p. 83.

¹² Fuga Nadiei, p. 59.

¹³ *Situație statistică privind intrările-ieșirile în/din R.S. România cetățenilor din țările socialiste europene în perioada 1-14 decembrie*, Fond Documentar M.I., arhivele Memorialul Revoluției.

¹⁴ Gino Rado, *Incursiune în istoricul Instituțiilor participante la reprimarea Revoluției Române din 1989, Timișoara - Decembrie 1989*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției, 2011, p. 53.

¹⁵ Rațiu Gheorghe a fost șef al Direcției I din cadrul Direcției Securității Statului (DSS).

mulți dintre participanți fiind minori și tineri sub 25 de ani. În cursul acțiunilor, unii indivizi s-au erijat în conducători de grupuri, îndemnând participanții la jefuirea unor unități comerciale...”¹⁶

Așadar, fundamentarea cărții este făcută în parte în baza unor surse și informații care nu au o veridicitate solidă și pot fi combătute. Mai sunt și alte afirmații eronate în carte, mai ales cu privire la evenimentele din

Timișoara, însă este suficient de reținut că documentarea a fost făcută fără respectarea unor rigori științifice și fără a avea la dispoziție o bază suficient de consistentă de documente. Un plus al acestei cărți este reprezentat de anexele în care regăsim câteva stenograme interesante, în special cea referitoare la ultima discuție dintre Gorbaciov și Ceaușescu din data de 4 decembrie 1989.

Imperiul pierdut

de Alexandru FODOR

Una dintre cele mai actuale teme aflate pe agenda conversațiilor din spațiul public este fără îndoială războiul din Ucraina în plină desfășurare la momentul scrierii acestor rânduri, nu numai în sfera discuțiilor dintre specialiștii în istorie și geopolitică, ci și în rândul publicului obișnuit; cu atât mai mult pentru România, ținând cont de proximitatea zonei de război. În aceste condiții este normal ca literatura de specialitate să vină în întâmpinarea interesului în creștere al publicului. Una dintre cele mai interesante lucrări pe această temă recent apărute la editura Litera în 2022 este *Imperiul pierdut. O istorie a naționalismului rus de la Ivan cel Groaznic la Vladimir Putin* a lui Serhii (Serghei) Plokhyy.¹

Bineînțeles, cartea lui Plokhyy nu este singulară, naționalismul imperial rus suscitând un interes deosebit în rândul cercetătorilor. Multitudinea de lucrări ce abordează mai mult sau mai puțin direct această temă nu ne permite sub nicio formă o menționare exhaustivă în spațiul alocat. Să spunem că preocuparea în această direcție datează de decenii, un exemplu fiind studiul lui Nicholas Riasanovsky, *Nicholas I and Official Nationality in Russia 1825-1855* din 1959. Evoluțiile politice recente și incertitudinea cu privire la orientarea pe care o va urma Rusia în viitor au dat un impuls suplimentar cercetării istorice în această privință. Amintim dintre lucrările mai recente cărțile lui Marlène Laruelle, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire* (2008) și *Russian Nationalism: Imaginaries, Doctrines and*

Political Battlefields (2018). O privire asupra naționalismului rus în epoca modernă este oferită de *Russian Nationalism since 1856: Ideology and the Making of Foreign Policy* (2000) a lui Astrid Tuminez. Tot această perioadă, însă dintr-o perspectivă religioasă, este abordată și de John Strickland în *The Making of Holy Russia: The Orthodox Church and Russian Nationalism Before the Revolution* (2013). Multiplele aspecte ale naționalismului rus contemporan și conflictul dintre diferitele viziuni cu privire la modul în care este definită națiunea rusă sunt studiate în volumul îngrijit de Pål Kolstø și Helge Blakkisrud, *The New Russian Nationalism: Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000-2015* (2016). Interesantă este și *Children of Rus. Right Bank Ukraine and the Invention of the Russian Nation* (2013) a lui Faith

¹⁶ Notă întocmită în 20 decembrie 1989, Fond documentar M.I., Arhive Memorialul Revoluției.

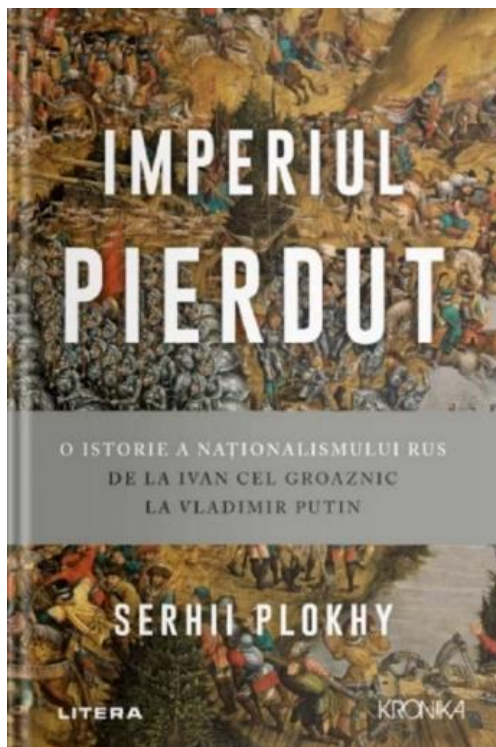
¹ Serhii Plokhyy, *Imperiul pierdut. O istorie a naționalismului rus de la Ivan cel Groaznic la Vladimir Putin*, București, Litera, 2022

Hillis. Lucrarea tratează același subiect ca și Plokhy, însă se concentrează mai mult pe epoca modernă și contemporană.

Referitor la autorul cărții, Serhii Plokhy s-a născut în 1957 la Nijni-Novgorod și a crescut în Ucraina. Studiile de specialitate și le-a completat după cum urmează: licențiat în istorie și științe sociale al Universității din Dniepropetrovsk (1980), masterat în Istoriografie și Studiile Izvoarelor din cadrul Universității Ruse a Prieteniei Popoarelor din Moscova (1982), doctoratul în istorie la Universitatea Națională Taras Șevchenko din Kiev (1990). Cariera de cadru didactic și-a început-o la Universitatea din Dniepropetrovsk (1983-1991). În 1996 a început să activeze cu normă întreagă la Universitatea din Alberta în cadrul Institutului Canadian de Studii Ucrainene. În 2007 a devenit titularul catedrei Mihailo Hrușevski de Istorie Ucraineană de la Harvard. Din 2013 ocupă poziția de director al Institutului de Cercetare Ucrainean Harvard. Activitatea de cercetare a lui Plokhy s-a canalizat pe istoria Europei de Est și în special a slavilor răsăriteni. Așa cum este firesc, un accent deosebit a fost pus pe istoria Ucrainei. Dintre lucrările publicate putem enumera *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine* (2002), *Religion and Nation in Modern Ukraine* (2003), *Unmaking Imperial Russia: Mykhailo Hrushevsky and the Writing of Ukrainian History* (2005), *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine and Belarus* (2006), *Yalta: The Price of Peace* (2010), *The Cossacks Myth: History and Nationhood in the Age of Empires* (2012), *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union* (2014), *Lost Kingdom: The Quest for Empire and the Making of the Russian Nation* (2017), *Chernobyl: History of a Tragedy* (2018), *Nuclear Folly: A History of the Cuban Missile Crisis* (2021) sau *The Russo-Ukrainian War: The Return of History* (2023). Lucrările lui Plokhy au fost traduse în mai multe limbi și i-au adus numeroase distincții.

După cum vedem, o activitate prolifică ce continuă în ritm susținut și în prezent. Așa cum o arată bibliografia lui Plokhy, istoricul nu este limitat de specializarea la o epocă anume. El se dovedește capabil să abordeze cu aceeași dezinvoltură teme ce țin de Evul Mediu târziu și epoca modernă timpurie (precum hatmanatul cazac sau etnogeneza națiunilor slave moderne), respectiv de perioada contemporană (accidentul de la Cernobâl sau dezintegrarea URSS). Se mai remarcă și interesul de a trata subiectele din perspectivă multiplă, politică, diplomatică, culturală sau religioasă. Printre cărțile sale cu impact durabil menționăm *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine and Belarus* și *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union*. Prima reprezintă un studiu al formării națiunilor slave răsăritene moderne dintr-o perspectivă echilibrată. El respinge atât teoria existenței unei națiuni slave răsăritene primordiale formată în timpul Rusiei kievene, cât și pe aceea a configurării încă din acea perioadă a trei națiuni distincte (rusă, ucraineană și bielorusă). Plokhy concluzionează în această carte că cele trei identități naționale s-au format treptat printr-o serie de cristalizări succesive care au dus pe fondul apariției naționalismului la popoarele pe care le cunoaștem în prezent. Originile identităților naționale actuale pot fi urmărite, conform lui Plokhy, până în epoca modernă timpurie. În cazul Rusiei, se regăsesc în proiectul imperial rus conturat după timpurile tulburi pe baza identității moscovite (formată în Rusia controlată de tătari). Pentru Ucraina și Belarus, ele au traversat faza de tranziție a identității Ruteniei, care desemna fostele teritorii ale Rusiei kievene sub control polono-lituanian. De aici cele două au urmat căi diferite. În cazul Ucrainei, identitatea națiunii are la bază proiectul politic al hatmanatului cazac din secolul al XVII-lea, în cazul Belarusului, teritoriile slave răsăritene aflate în componența statului lituanian. Configurarea târzie a identității bielorusă este fără îndoială cauzată de lipsa unui stat bielorus

în epoca modernă timpurie. Aceasta ar fi, în câteva cuvinte, chintesența concluziilor la care ajunge Plokhy în cartea sa. Am considerat necesar să menționăm aceste lucruri deoarece tema este strâns legată de subiectul cărții care face obiectul acestei expuneri. A doua carte amintită anterior discută ultimele luni de existență ale Uniunii Sovietice. Pe baza unor documente din arhivele americane, Plokhy încearcă să analizeze dintr-o perspectivă nouă cauzele desființării URSS. El respinge ideea unei victorii americane în Războiul Rece, argumentând că meritul pentru disoluția URSS revine Rusiei și Ucrainei. În esență, Plokhy susține că administrația Bush a încercat să mențină Uniunea Sovietică în aceste ultime luni, temându-se de apariția unui vid de putere într-o regiune cu arsenal nuclear. Contribuția pe care le-o recunoaște americanilor este aceea de a presa pentru independența statelor baltice, nefiind conștienți de efectul de domino pe care l-ar avea asupra celorlalte republici unionale. În rest, el acordă cea mai mare parte a meritului Ucrainei care, prin președintele Leonid Kravciuk, a insistat pentru independență. Deși Gorbaciov și Elțin nu aveau nicio intenție să desființeze Uniunea, ei au trebuit să se resemneze, neconcepând o Uniune fără Ucraina. Fără a minimaliza aportul ucrainean sau importanța Ucrainei pentru Uniunea Sovietică sau Federația Rusă, credem că a acorda Ucrainei principalul merit pentru sfârșitul Războiului Rece este exagerat. Ucraina era extrem de importantă pentru URSS din toate punctele de vedere, dar nu indispensabilă. Singura indispensabilă era Rusia. Din păcate, Plokhy suferă de aceeași meteahnă des întâlnită în

cadrul istoriografiei spațiului ex-sovietic. Deși se manifestă în doze moderate, naționalismul lui Plokhy nu este atât de diferit de cel al omologilor săi ruși. Să ne gândim la Victor Suvorov și celebra sa serie de cărți dedicată celui de Al Doilea Război Mondial (*Spărgătorul de gheață*, *Ultima Republică*, etc). Deși face un dur rechizitoriu al conducerii sovietice și al acțiunilor acesteia, în niciun moment Suvorov nu se îndoiește de capacitățile militare superioare ale Armatei Roșii. Pentru el eșecurile militare sovietice din prima parte a războiului se datorează

exclusiv deciziilor neinspirate ale liderilor sovietici. Altfel, armata sovietică era superioară oricărui adversar, inclusiv Wehrmacht-ului. Un alt exemplu este monumentală *Istorie a diplomației* coordonată de Vladimir Potemkin, apărută imediat după Al Doilea Război Mondial. Făcând abstracție de inerentele citate din cugetările lui Marx cu care este presărată, cartea conține o multitudine de detalii interesante din istoria relațiilor internaționale. Însă când vine vorba de cauzele înfrângerii umilitoare a Rusiei în Războiul Crimeii, autorii au grijă să pregătească terenul punând deciziile neinspirate ale țarului Nicolae I pe seama consilierilor care îi spuneau doar ce voia să audă, în felul acesta creându-i o imagine distorsionată asupra realității. Evident, patria rusă sau sovietică era net superioară tuturor celorlalte. Eșecurile, ca și succesele, depindeau în exclusivitate de acțiunile ei. Acest orgoliu exagerat în abordarea istoriei proprii a fost o constantă în istoriografia rusă și se dovedește valabil și în cazul celei ucrainene.

Înainte de toate vom prezenta principalele date tehnice ale cărții de față. Lucrarea lui Plokhy a apărut în original în 2017 în limba engleză sub numele de *Lost Kingdom. The Quest for Empire and the Making of the Russian Nation From 1470 to the Present* la editura Basic Books din New York. Ediția în limba română, pe care ne propunem să o analizăm în cele ce urmează, a apărut în 2022 la editura Litera. Titlul lucrării este, așa cum am menționat deja, *Imperiul pierdut. O istorie a naționalismului rus de la Ivan cel Groaznic la Vladimir Putin*. Traducerea din limba engleză a fost realizată de Vlad Palcu. Cartea totalizează 448 de pagini. Ilustrația copertei prezintă pictura atribuită lui Hans Krell, *Bătălia de la Orșă*, ce redă confruntarea cu același nume desfășurată în 1514 între Uniunea Polonia-Lituania și statul moscovit. Așa cum mărturisește Plokhy într-un interviu de promovare a cărții, imaginea simbolizează conflictul dintre două lumi slave răsăritene distincte.

Autorul își propune să analizeze în volum ce înseamnă exact conceptul de națiune rusă, dacă se referă doar la populația de etnie rusă sau în sens mai larg la o comunitate panrusă care cuprinde toți slavii răsăriteni. De altfel, istoricul a și recunoscut în menționatul interviu că studiul este realizat ca o reacție la declarațiile lui Putin privitoare la faptul că rușii și ucrainenii ar fi un singur popor. Pentru aceasta el urmărește apariția și evoluția acestui concept de națiune rusă începând de la Ivan al III-lea până în prezent. După cum se vede, din punct de vedere istoriografic, lucrarea se plasează în curentul modern dedicat studiului istoric prin concepte. Cartea se dorește în intenția autorului o istorie a naționalismului rus studiat în tandem cu imperialismul rus. Totul din perspectiva raporturilor dintre cele trei ramuri ale slavilor răsăriteni. În acest scop, Plokhy încearcă să identifice fenomenele succesive care au determinat evoluția identității ruse pe parcursul a cinci secole, precum și felul în care liderii ruși le-au folosit pentru a justifica politicile imperiale.

Prima parte a lucrării studiază procesul de configurare al națiunii imperiale ruse pe măsura ascensiunii statului moscovit (secolele XV-XVIII). Sunt analizate, pe rând, aspectele politice, religioase și culturale ale acestui proces. Plokhy arată cum pe parcursul acestor trei secole elita politică și intelectuală a statului moscovit a conturat o identitate rusă ce adăuga conceptelor medievale de dinastie și religie pe cel al unei conștiințe naționale în stadiu incipient. Tot în această secțiune este discutată apariția și evoluția semnificației termenilor de Velikorusia, Malorusia și Bielorusia. Plokhy explică într-un limbaj clar și accesibil ce reprezenta fiecare dintre ele. Nu aceeași claritate o putem găsi în alte porțiuni ale lucrării. Mai exact, atunci când este tratată impunerea ca limbă literară a noii națiuni imperiale ruse a velikorusei în defavoarea slavonei bisericești de inspirație kieveană (din care se va forma ucraineana). Aici demonstrația lui Plokhy devine ușor confuză pentru un cititor care nu are cunoștințe solide în ceea ce privește limbile slave și diferențele dintre ele. O altă observație ar fi legată de exagerarea de către autor a importanței moștenirii Rusiei kievene pentru proiectul imperial rus. Plokhy afirmă rolul indispensabil al Kievului ca unică sursă (alta decât cea mongolă) de legitimare a ambițiilor imperiale ale Moscovei. Raționamentul autorului este în cea mai mare parte corect, importanța conexiunii kievene fiind incontestabilă. Totuși Plokhy minimizează impactul căsătoriei lui Ivan cel Mare cu Sofia Paleolog. Această uniune oferea statului moscovit o nouă legătură cu Bizanțul, una care nu trecea prin Kiev. De asemenea, adoptarea titlului de țar, spre deosebire de titlul imperial asumat ulterior de Petru cel Mare, este strâns legată de ideea imperială universală de factură romano-bizantină. Motiv pentru care nu putem să subscriem în totalitate concluziei autorului. Partea a doua analizează impactul avut de anexarea teritoriilor poloneze pentru imperiul rus și eșecul regimului țarist în a-i pacifica pe polonezii

ce nu s-au împăcat niciodată cu pierderea statului lor. În această secțiune se arată cum naționalismul polonez modern a obligat Rusia să-și regândească identitatea de națiune imperială, bazată încă pe principii medievale precum dinastia sau religia. Răspunsul rus a fost ideea de națiune panrusă a slavilor răsăriteni. Însă efortul de integrare a malorușilor și bielorușilor în cadrul acestei națiuni panruse are ca efect secundar, așa cum arată autorul, constatarea diferențelor incontestabile dintre velikoruși și restul slavilor răsăriteni. Partea a treia are ca obiect replierea regimului imperial după eșecul ideii de națiune panrusă a slavilor răsăriteni. Soluția găsită a fost conceptul de națiune tripartită cu trei dialecte (velikorus, malorus și bielorus) și o limbă literară comună (rusa). Totodată sunt studiate eforturile autorităților țariste de a stopa dezvoltarea efectivă a identităților ucraineană și bielorusă moderne. Partea a patra acoperă intervalul dintre Revoluția de la 1905 și impunerea fermă a bolșevicilor la putere. Autorul analizează activitatea mișcărilor naționale ucraineană și bielorusă din această perioadă și raporturile cu diversele facțiuni care au alternat la conducerea statului rus. Niciuna dintre aceste facțiuni nu s-a arătat dispusă să ofere concesiuni majore Ucrainei, odată ajunsă la putere. Această perioadă marchează radicalizarea pozițiilor de ambele părți și eșecul definitiv al modelului de națiune tripartită. Partea a cincea analizează atitudinea fluctuantă a regimului sovietic în problema naționalităților. În toată perioada sovietică, liderii au alternat, în funcție de interesul de moment, între încurajarea unor forme limitate de naționalism local și promovarea agresivă a naționalismului rus asociată cu dezvoltarea conceptului de popor sovietic. În această perioadă se impune o identitate rusă distinctă de cea imperială, una care nu îi mai includea pe maloruși și bieloruși. Spre meritul lui, Plokyh nu se ferește aici să admită statutul privilegiat al Ucrainei în cadrul URSS din timpul lui Hrușciiov și să semnaleze complicitatea ucraineană la politicile

sovietice de deznaționalizare. Ultima parte trece în revistă tentativele de redefinire a identității ruse din cele aproximativ trei decenii anterioare scrierii acestei cărți și modul în care autorul consideră că au dus la anexarea Crimeii și la declanșarea războiului din Donbass care a urmat.

La final el reiterează importanța crucială a Ucrainei în definirea identității ruse și apreciază că recentul conflict din Donbass a avut ca rezultat doar accentuarea faliei ruso-ucrainene și punerea în discuție a proiectului imperial rus. Plokyh sugerează formarea unei națiuni civice moderne în interiorul Federației Ruse ca unică soluție viabilă la problemele de identitate ale Rusiei. În ceea ce ne privește, considerăm această idee oarecum nerealistă. Conceptul de națiune civică modernă este greu de implementat într-o lume în care etnia joacă încă un rol primordial în definirea națiunii. În plus, un model de națiune civică necesită o mentalitate și o cultură politică pe care poporul rus, profund impregnat încă de influențele bizantine și mongole, nu le are. Cartea are și un set de 12 hărți ce prezintă situația politică în Europa de Est în diverse momente ale istoriei începând cu Rusia kieveană și terminând cu situația de facto din Ucraina post-2014. În mare parte hărțile sunt cele folosite în *The Origins of the Slavic Nations*. Putem spune că în cea mai mare parte ele îndeplinesc satisfăcător scopul de a ajuta cititorul să vizualizeze mai bine cu ochii minții evoluția situației din teren.

Plokyh își bazează demersul pe o intensă și minuțioasă utilizare a surselor primare, cu precădere rusești și ucrainene. Majoritatea sunt consultate direct sau din colecții de documente publicate, deși apelează și la documente din lucrările altor istorici. În acest scop folosește o gamă variată de izvoare din epoci și medii diferite. Evident, pentru Rusia kieveană și perioada timpurie a statului moscovit, un rol important îl joacă cronicile medievale. Epoca modernă și contemporană permite apelul la documente oficiale

(publicate sau de pe site-urile instituțiilor de stat pentru ultimii ani), articole și lucrări publicate în epocă de cei care au jucat un rol în fenomenele analizate. Nu sunt neglijate nici jurnalele și corespondența personală a acestor oameni, oferind astfel o înțelegere mai amplă asupra felului în care gândeau ei. Însă, cu toate că acțiunile personalităților ocupă prim-planul, Plokhy este atent și la percepția maselor. Așa cum face, spre exemplu, când citează din jurnalul tinerei rusoaice crescută în comunism care își redescoperă conștiința rusă în timpul rusificării staliniste. Remarcăm, de asemenea, o documentare solidă și din perspectivă cantitativă, autorul argumentându-și constant afirmațiile prin statistici exacte. Cu toate că Plokhy apelează foarte des la citate, o face fără a abuza, contribuția autorului nefiind niciun moment pusă sub semnul întrebării. Trebuie să punctăm și coerența firului narativ al lucrării, autorul evitând tentația de a intra în detalii tangențiale subiectului. Plokhy menține în permanență subiectul, fără să insiste pe evenimentele generale care oferă cadrul (precum desfășurarea celui de Al Doilea Război Mondial sau a bătăliei de la Poltava), lucru de apreciat, dat fiind caracterul vast al temei. Este adevărat că nici nu are nevoie să o facă, având în vedere că multe dintre chestiunile abordate au fost discutate anterior în *The Origins of the Slavic Nations*. Citirea acesteia nu este necesară pentru a înțelege prezenta carte, însă este binevenită în a completa imaginea cititorului. Legat de formă, cartea este scrisă într-un limbaj simplu și accesibil cititorului obișnuit, într-un stil antrenant. Fiecare capitol începe prin evocarea unui fapt sau eveniment (eventual a unui aforism) celebru, relevant pentru conținutul capitolului care urmează. Per ansamblu, demonstrația lui Plokhy este în mare una convingătoare, cu mici excepții, pe care le-am semnalat în analiza structurii conținutului. El explorează cu succes relația de cauzalitate dintre diversele fenomene care au contribuit la cristalizarea naționalismului rus. Reușește, în opinia noastră, să redea succesiunea logică pe termen lung a proceselor ce au determinat definirea în diferite momente a identității națiunii ruse. Cartea prezintă o perspectivă globală, echilibrată și actualizată

asupra evoluției națiunii imperiale ruse de la începuturi până în prezent. Ceea ce îi conferă și elementul de noutate în domeniu.

Din păcate, credibilitatea demersului lui Plokhy este oarecum știrbită de înclinațiile sale naționaliste, fie ele și moderate. În rarele mențiuni pe care le face pe parcursul cărții despre Bucovina, autorul nu spune un cuvânt despre comunitatea română de acolo și descrie regiunea ca fiind locuită de slavi răsăriteni. Având în vedere cât de bine documentat se dovedește a fi Plokhy cu privire la alte regiuni, ipoteza ignoranței nu stă în picioare. Atrage atenția în special felul cum descrie ocuparea de către URSS a regiunii în urma Pactului Ribbentrop-Molotov. Plokhy vorbește la pagina 320 despre ocuparea provinciilor istorice ucrainene din România și a Moldovei. O formulare ambiguă care amestecă o realitate politică actuală (existența Republicii Moldova) cu una trecută (România Mare). La o privire mai atentă, constatăm că e doar o încercare a traducătorului de a mai îndulci pilula pentru publicul român. Consultând ediția în limba engleză găsim exprimarea *ethnically Ukrainian territories from Romania*. Din păcate, astfel de atitudini fac dificilă încercarea sinceră de a empatiza cu cauza ucraineană dincolo de considerentele pragmatice ce au la bază îngrijorarea provocată de politica agresivă a Rusiei. În acest fel cresc șansele ca pe lângă viitoarele Istoriei ale naționalismului rus de la Ivan cel Groaznic la Vladimir Putin (pe care suntem siguri că acțiunile prezente și viitoare ale Rusiei le vor păstra actuale mult timp) să avem, spre exemplu, și eventuale Istoriei ale naționalismului ucrainean de la Bogdan Hmelnițki la Volodimîr Zelensky. Așa cum am spus, demonstrația lui Plokhy este în general una convingătoare. Fără îndoială, ajutată de abordarea cronologică și accentul pus pe succesiunea logică a faptelor, de documentarea minuțioasă a autorului, dar și de stilul antrenant și accesibil cititorului obișnuit. În concluzie, considerăm că lucrarea lui Plokhy merită citită în ciuda unor scăpări naționaliste oarecum inerente, însă este recomandat să fie trecută prin filtrul gândirii critice a cititorului.

